Историческа философска и религиозна проблематика около въпроса за ислямското изкуство и изображението в него.

Откарай време в европейската ориенталистична научна мисъл и в ежедневието битува схващането за греховността на приложното изкуство в исляма и по- конкретно на образите в него. Това е теза, която и до ден днешен предизвиква аспорове и дискусии, но едно е ясно- дори и днес в глобализиращия се арабски и ислямски свят, на изображението не се гледа с добро око, особено в по- консервативни и религиозни общества.

Интересни са процесите, довели до формирането на подобна радикална (от европейска гледна точка) позиция в това отношение и причините, изтъквани от ориенталистите и изкуствоведите са разнородни и не е възможно да се направи еднозначен извод относно това, кое е превърнало изобразителното изкуство в харам (забранено), а пректикуването му – осъждащо твореца на вечни мъки в ада.

Като преобладаващо мнение се цитира наличието в пророческите предания- хадиси на препоръки и забрани относно изобразяването и "сътворяването" на образи, като тежък грях- изземване функциите на Аллах, който единствен е творец.

Друг източник на религиозна забрана е Свещения Коран, но низпосланията в него подлежат на изключително алегорично и нееднозначно тълкуване, което можеда мекчи силата на религиозните аргументи.

И накрая, все пак въпросът остава отворен: има ли забрана в истинския смисъл на думата и присъства ли тя в кораничното знамение?

И също така, защо се наблюдава такова понякога крещящо разминаване между строгите, стриктни и догматични предписания на улемите и факихите и светския живот в халифските дворци и резиденции?

Всяка една световна религия има както своя свещена книга, така и специфични зая нея самата практики на богослужение, молитва, култуви сгради и религиозна символика.

Ислямът, като най- късно възникналата световна монотеистична религия се появява в географски ареал и в исторически темпорален отрязък, в който се сблъскват две големи сили, оказали се впоследствие в основата на формирането на ислямското мислене в редица насоки. По- конкретно отнесено към проблема за изображението, времето, в което ислямът се появява на

историческата сцена, е "когато, повече от всякога, образите станали по- тясно свързани със своите прототипи, отколкото с наблюдаващите ги, когато религиозни и политически фракции воювали помежду си с образи..."[1] Борбите в съседна християнска Византия оказали влияние върху предполагаемата забрана за изображението в исляма и по- конкретно- иконоборството.[2] Неприемането на практиката на иконите може да бъде видяна не само в чисто религиозен аспект- "Ако християнството се концентрира върху темата за човека, то в исляма единствената тема е Бог. Това обяснява разпространението на човешкото изображение в местата за поклонение при християните и присъствието единствено на словото в местата за молитва при мюсюлманите."[3] Това отхвърляне основно на религиозното изображение, пренесено в последствие върху светския живот, може да се обясни и като отглас на един антагонизъм между две враждуващи цивилизации и религии и опасенията на мюсюлманите от ранната умма и халифата да не попаднат безвъзвратно под силното културно влияние на Византия и да бъдат асимилирани от него.

Според Олег Грабър това, което е оказало влияние върху изкуството в мюсюлманското общество е наличието на социален етос, а не толкова наличието на религиозни или интелетуални доктрини, да не говорим за естетически такива.[4] Това довежда до извода, че именно социалната среда е тази, която "канализира" изкуството. Преди това, в традиционната ислямска общност не е съществувала доктрина за изкуството, отричане или утвърждаване на конкретни негови проявления и тяхното възвеличаване или отхвърляне.[5]

Като основа за разсъждения относно това имало ли е действителна забрана за изображението в ислямското изкуство и ако да- какви да били доводите за нея, може да послужи разнородна документация: изкуството на предислямска Арабия, кораничното откровение, хадисите, хрониките на завоеванията, ранните паметници и монетната система.[6]

---

1 Grabar, Oleg, *The Formation of Islamic Art,*p. 98;

2 Ibid., p. 75;

3 Салфидж, Хъдър, *Ислямът и изображението, стр. 9;* Трудовете на д-р Хъдър Салфидж са предоставени и цитирани с любезното съгласие и съдействие на автора им. (бел. авт.);

4 Grabar, Oleg, *The Formation of...*p. 77;

5 Ibid.;

6 Ibid., p. 78;

Ислямската култура е интерпретация на волята на Аллах такава, каквато е предадена на човечеството чрез пророците, започвайки с Адам и завършвайки с Мухаммад.[7]

Може би най-основната повеля на исляма е, че няма друг бог освен Аллах и най- тежкият възможен грях е това, да се каже, че има друго божество, освен него. Тъй наречените "съдружаващи" (*мушаррикун*)- извършващите *ширк* (съдружаване с Аллах), са обречени на най- страшните мъки измежду грешниците.[8]

Ислямът, като идващ да отмени една вековна езическа традиция, съвсем нормално заклеимява всяка проява на идолопоклонство, не само минала, но и бъдеща. Това непримиримо отношение на Пророка към идолите, изображенията на светци и фетишите по- късно е изтъквано от теолозите и улемите като основен аргумент срещу изкуството, виждано в светлината на идолопоклонничество.[9] "Това, което ислямът категорично отрича, епреклонението пред материалните неща и изобразяването на Бог в човешки образ."[10]

Тук последващите ислямски учени се опират на думата *мусауир*- творец, създател, но и художник, като казват, че само Аллах е достоен да се нарече творец и единствен е способен на това. Друга причина за отричането на изкуството може да бъде видяна в опита на исляма след идването си да анихилира всякакви остатъци от миналата епоха на непросветеност, невъздържаност и езичество- джахилията.[11] Да не забравяме и чисто социалните сблъсъци на Пророка Мухаммад с управляващата по онова време в Мека курайшитска върхушка и страхът й от загуба на доходосното си препитание от ежегодните поклоннически кервани.

Интерес представлява и широкото възприемане и откликът, който среща тази забрана сред ранноислямската общност, който може да се обясни със суеверността на хората от уммата, възприемащи образът не като нещо различно и отделно от оригинала, а като негов "двойник", нанасянето на вреда върху който ще се отрази по същия начин върху живия човек.[12]

Друга причина за така абсолютната забрана на творческа дейност и нейните проявления като пластика и живопис в ранните години от възникването на исляма се вижда в юдейското влияние, силно в завладените и ислямизирани оазиси по онова време. Смята

---

7 Abdur, Rauf, *The Story of Islamic Culture,*p. 2;

8 По- подробно за *ширк* вж. Павлович, Павел, *История и философия на древна Арабия,* Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия, София 2004 г.;

9 Arnold, Thomas, *Painting in Islam, p. 5;*

10 Салфидж, Хъдър, *Ислямът и изображението, стр. 11;*

11 Grabar, Oleg, *The Formation of*...p. 80;

12 Arnold, Thomas, *Painting in Islam, p. 11;*

се, че сред ранните сподвижници на Пророка е имало немалко юдеи, които са привнесли така типичната за тях непримиримост към образите.[13]

Проблемът за забраната на изображението достига своя климакс в по- късните епохи от развитието на халифата, като редица факихи и улеми са разсъждавали върху него. Най- видният и стриктен може би в това от отношение е Ал- Газали (1058-1112 г.), блестящ богослов, философ и учен, наречен заради творбата си "Съживяване на религиозните науки" Доказателството на исляма. Той довежда до крайност проблемът с изображението и дори предписва унищожаване на детски играчки и празнични украшения, наподобяващи антропоморфни или зооморфни фигури с цел да не се превърнат те в символи на идолопоклонство.

Откъде, обаче, улемите и факихите черпят доказателства за своите аргументи против подобни прояви на изкуство?

Кораничният текст е бил първоосновата, върху която се заражда забраната за изображението, отнесена по- акоро към забраната за многобожието. Но основният източник на доказателства са били хадисите- предания за живота на Пророка. В тях се заклеймявала необузданата, безцелна фантазия на поетите и произведенията им, подтикващи към вражди и раздори, колкото до изобразителното и палстично изкуства, то те били разглеждани като създатели и евентулани предмети на бъдещо обожествяване.[14]

Тази забрана обхваща не само сакралния, но и ежедневен живот на хората от уммата, без обаче да се намесва в традициите на хората на Писанието- евреи и християни. Направени били предписания, касаещи дори интериора на стаите и къщите и цветовата гама, препоръчителна за отделни случаи.[15]

Хадисите отреждат строго и безкомпромисно наказание за художниците, защото според Пророка, с дейността си те "съдружават" с Аллах, което е най- тежкият възможен грях: "при сътворяване на фигура на същество, имащо живот, творецът узурпира креативната сила на Създателя и така се опитва да се уподоби на Бог;..."[16]

С развитието на богословската мисъл самата доктрина също търпи прогрес като изображенията в домашния интериор и обществени сгради- пазари, бани и т.н. са допустими ако те отговарят на определени условия- степен на нереалистичност,

---

13 Ibid., p. 10;

14 Abdur, Rauf, *The Story of Islamic Culture,*pp. 21-22;

15 *Islamic Art , Common Principles, Forms and Themes, Proceedings of International Symposium held in Istanbul in April 1983,* Ed. By Ahmed Mohammed Issa and Tahsin Omer Tahaoglu, pp. 73-74;

16 Arnold, Thomas, *Painting in Islam, p. 5;*

липсваща част от тялото, позоция, непозволяваща преклонение пред тях. Затова свидетелства следния цитат от Наууй, боголсов и легист от XIII в.: "Така че, сътворяването й [на картина или образ] е забранено по всякакъв повод, защото то имплицира уподобяване на креативната дейност на Бог, независимо дали е върху плащ, килим, монета, злато, сребро, мед, съд или стена. От друга страна изобразяването на дърво или камилски седла и други предмети, които не са живи, не е забранено. [...] Подобно, забранена е употребата на всякакъв предмет, на който е изобразено живо същество, независимо дали е окачен на стена или носен като дреха, тюрбан или е върху някакъв друг предмет на всекидневна домашна употреба. Но ако то [изображението] е върху килим, върху който се стъпва или върху възглавница, или подобен предмет със всекидневна домашна употреба, то тогава не е забранено."[17]

Това определение отново е направено въз основа на известните хадиси, поместени в сборникла на Бухари, които твърдят следното: "Ангели не влизат в къща, в която има куче и изображения"[18] и известния разказ за Аиша.

Освен това пророческите предписания предвиждат жестоки наказания за тези, които са се осмелили да оспорят властта на Бог. Тези, "които ще бъдат най- жестоко наказани в Деня на Страшния съд ще бъдат онзи, който е убил пророк, онзи, който е бил убит от пророк, онзи който отклонява хората от правия път и правещият образи или картини."[19]

От огъня ще изскочи глава и ще попита: "Къде са онези, които изобретяваха лъжи против Бог или са били врагове на Бога, или са правели божествена светлина?" Тогава хората ще попитат: "Кои са тези три вида хора?" Ще им отговори [главата]: Магьосникът е този, който е изобретявал лъжи срещу Бог; правещият картини и образи е врагът на Бог; този, който действа с цел да бъде видян от хората е този, който прави божията светлина.[20]

В Деня на Равносметката на създателите на образи ще им бъде наредено да вдъхнат живот на това, което са сътеорили очевидната им невъзможност ще ги обрече на най- тежките от мъките в ада.

В по- обобщен аспект създаването на образи и зикуството като цяло се възприема като "зло в много по- широк смисъл от чисто техническата "конфронтация" между Господ, Създателя (мусаууир) par excellence и създателя (мусаууир) на фигури и образи от камък

---

17 Ibid., p. 9;
18 Grabar, Oleg, *The Formation of*...p. 86;
19 Ibid.;
20 Ibid.;

или картини. Това е било зло, заящото е заставало между човека и добрия морален живот..."[21]

Въпреки цитираните доказателства за забраната на изображението в исляма, тези са направени предимно върху корпуса с хадиси и въпросът дали в Корана съществува подобна забрана остава отворен и спорен.

В Корана няма нищо, което да потвърждава достоверността на хипотезата, налагащата предполагаемата забрана. Няма никакво споменаване за представяне чрез образи на Бог, освен аята, в който се възхвалява Бог като източник на всяка творческа сила (24, сура събирането)

Несъмнено, някои от поддръжниците на движенията, известни с акетската си насоченост са се основали на този образ са смятали, че изображението е дръзко изопачаване на божествения акт. Това осъждане е оставило слаби отгласи.[22]

Коранът, противно на слуховете, не забранява изображението. Всъщност, изображението е играл важна роля в обществения живот още от първите десетилетия на исляма. То не е било напълно отхвърляно дори в свещени места като Каабата в гр. Мека. Но според ислямската традиция това, което е недопустимо, е представянето на Бог в човешки форми. Но това не означава, че ислямът е отхвърлил всяко водомо изображение. В историята на джамията съществуват множество истински образи, които са божествена метафора и на които не се отдава необходимото внимание. Те се създават на първо ниво чрез изобразявания обект и на второ ниво посредством въображението. Например светилникът в джамията, закачен в арка при входа на храма.[23]

Въпреки изключителната суровост на богослочската доктрина относно проблемът с изображенията, в светския живот забраната не само че не е била съблюдавана безпрекословно, но понякога дори и интенциозно нарушавана. Редица са долументираните случаи, в които висши държавници, везири и халифи са се наслаждавали на произведения на изкуството.

Според твърденията, халифът Мансур (754- 775г.), основателят на Багдад, закачил на купула на двореца си фигурка на конник, която служела като ветропоказател. Халифът Амин (809-813 г.) наредил да му бъдат направени огромни лодки във формата на различни животни като лъвове, орли, делфини и други за своите забавления по река Тигър. Халифът Муктадир (908-932 г.) имал в личните си покои дърво, направено от сребро и злато с

---

21 Ibid., p. 101;

22 Салфидж, Хъдър, *Ислямът и изображението, стр. 10;*

23 Ibid., стр. 9- 10;

инкрустирани в ствола му скъпоценни камъни и изкуствени пеещи птички по клоните му.[24]

Това разминаване между религиозно и светско може да бъде обяснено както със стремежа на управляващите да копират разкоша и културните достижения да Византия и най- вече на Сасанидски Иран така и от ранните предислямски образци, възпяващи лукса, виното, любовта и славата. Те неминуемо влизали в ярък контраст със строгите предписания на религиозната литература за стремеж към ислямските идеали за скромност, аскетизъм, самоотрицание и набожност.[25]

Тази колизия, продължила векове, се отразява и върху изкуството, даващо му неповторим оттенък на орогоналност.

Ислямът като естетика и въображение представлява диалектика на сакралното и профанното въз основа на това, че светското в исляма всмуква неговата отвъдност, метафизичност и митологичност, трансформира я и я видоизменя така, че сакралното се превръща в богати, красноречиви и универсални символични тези, значения, структури и светове, които успяват да направят от ислямското творческо начало общочовешко културно наследство. Това е така, тъй като творчеството по ислямските земи в ислямското културно пространство винаги е надхвърляло техниките на богословската и теологична проповед, нарушавало е нейните забрани и ограничения.[26]

---

24 Arnold, Thomas, *Painting in Islam, p. 20;*

25 Ibid., p. 17;

26 Салфидж, Хъдър, *Религиозното ио светското: За исляма и литературно-художественото творчество,стр. 3.*

Използвана библиография

На български и руски език:

1. Алпатов, Михаил, *История на изкуството*, издателство Български художник, София, 1982г., том 2;
2. Павлович, Павел, *История и философия на древна Арабия,* Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия, София 2004 г.;
3. Превод на Свещения Коран, преведе от арабския оригинал: Цветан Теофанов, Благотворителна фондация "Тайба", София, 1999 г.;
4. Салфидж, Хъдър, *Религиозното ио светското: За исляма и литературно- художественото творчество;*
5. Салфидж, Хъдър, *Ислямът и изображението;*
6. Сахих аль- Бухари Достоверные предания из жизни пророка Мухаммада, да благословит его Аллах и да приветствует, Москва, Умма, 2005 г.

На английски език:

1. Abdur, Rauf, *The Story of Islamic Culture,* Ferozsons Ltd., Rawalpind- Lahore- Karachi, 1975;
2. Arnold, Thomas, *Painting in Islam*
3. Grabar, Oleg, *The Formation of Islamic Art,* New Haven and London, Yale University Press, 1973;
4. *Islamic Art , Common Principles, Forms and Themes, Proceedings of International Symposium held in Istanbul in April 1983,* Ed. By Ahmed Mohammed Issa and Tahsin Omer Tahaoglu, Dar Al- Fikr, Damascus, 1989.